

ნიკოლოზ გულაბერიძის მოღვაწეობა ათონის მთასა და იერუსალიმის ჯვარის მონასტარში

ნესტან სულავა

ნიკოლოზ გულაბერიძის 1177-1178 წლებში კათალიკოსობიდან გადადგომის შემდეგ მისი საქმიანობა დაკავშირებულია ათონის ქართველთა მონასტერთან, სადაც იგი 1178 წელს ჩასულა. კათოლიკოსოფილს იერუსალიმს წასვლა ჰქონია განზრახული, მაგრამ ათონზე მომხდარი ტრაგიკული ამბის – კელიების გადაწვის – გაგების შემდეგ განზრახვა შეიცვალა და ათონისაკენ გაემგზავრა. ივირონის მონასტრის ხელნაწერები მოწმობენ, რომ ამ წელს ათონზე ქართველთა მონასტრის დიდი უბედურება ეწვია, ხანძარი გაჩნდა და „კელინები“ გადაიწვა. ქართველი დიდებულები ძლიერ შეწუხდნენ და შესანიშნავი გაგზავნის მონასტრებისა და სხვა შერობათა შესაკეთებლად.

1170 წლიდან ათონის ქართველთა მონასტრის წინამძღვარი იყო მამა პავლე, რომელიც ენერგიულად შეუდგა აღმშენებლობით საქმიანობას, რათა გადაერჩინა ქართული სამონასტრო კომპლექსი, რომელიც ჯერ კიდევ იყო ქართული ქრისტიანული კულტურის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ცენტრი. „ივირონის აქტების“ გამოცემას ჟაკ ლეფორმა დაურთო გამოკვლევა, რომელშიც საგანგებოდ მსჯელობს პავლესა და ნიკოლოზის ურთიერთობისა და ათონზე მოღვაწეობის შესახებ. სწორედ ათონური აღაპების საფუძველზე შეაფასა მათი დამსახურება ივირონის მონასტრის აღდგენა-რესტავრაციის, მოვლა-პატრონობის, მწიგნობრული საქმიანობის განახლების საქმეში, გაარკვია რამდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი, კერძოდ, მამა პავლეს ათონზე მოღვაწეობის ქრონოლოგია, მის მიერ განეული სამუშაოების დიაპაზონი; დააზუსტა მამა პავლესადმი ნიკოლოზ გულაბერიძის თანადგომის დეტალები, დოკუმენტებზე დაყრდნობით განსაზღვრა მისი წვლილი ათონის მონასტრის ეკვდრების აღდგენის, გადახურვის, ფრესკებით მოხატვის, ბოსტინისა და სხვა დამხმარე მეურნეობის შესაქმნელად გაღებული წყალობის შესახებ (ლეფორი 2008: 51-55). ჟ. ლეფორმა აღნიშნა, რომ:

ნიკოლოზ გულაბერიძემ მთავარანგელოზთა სახელობის ჩრდილო ეკვტერიც შეაკეთებინა, ფრესკებითა და მოზაიკით შეამკობინა (ნ. 144). ი. 165 მოსახსენებლის ცნობები აბრეშუმის ქსოვილზე, რომელიც ამკობდა [ღმრთისმშობლის] ეკლესიის კარს, და დიდ საკურთხეველზე გადაფარებული ოქროქსოვილის შესახებ ხაზს უსვამს იმას, თუ რაოდენი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ღმრთისმსახურების სილაშავეს (ლეფორი 2008: 54).

ე. მეტრეველმა თავის გამოკვლევაში – „ათონის მონასტრის სააღაპე წიგნი“ – უფრო ვრცლად შეისწავლა და განიხილა მამა პავლესა და ნიკოლოზ გულაბერიძის თანამოღვაწეობა, რამაც მცირე ხნით შეაჩერა ბერძენთა პრეტენზიები ათონის ქართველთა მონასტერთან დაკავშირებით და შეაწვავა მათი შეტევები, რადგან

მამა პავლეს და ნიკოლოზ გულაბერიძის ერთობლივი მოღვაწეობა გამოირჩევა აქტიური თავდაუზოგავი საქმიანობით ქართველთა მონასტრის განადგურებისაგან გადაარჩენისათვის. ეს განსაკუთრებით გამოკვეთილად ჩანს იმ ვითარების ფონზე, რაც მამა პავლეს დახვდა მისი წინამძღვრად არჩევის ჟამს (მეტრეველი 1998: 93-94).

მაგრამ ეს მხოლოდ დროებითი აღმოჩნდა. მამა პავლეს წინამძღვრად არჩევის დროს „ეკონომიურად და უფლებრივად დაუძღვრებელი“, „ვალთა უფალი“ და „მრავალი ჭირის მსახველი“ (მეტრეველი 1998: 94) ათონის მონასტერი ძველი დროის აჩრდილად იყო გადაქცეული. იოანე კალაკალასა და იოანე თაფლაისძის მოღვაწეობის შემდეგ იგი თანდათან დაკნინდა, მისი კუთვნილი მიწები და სოფლები ვალებში აღმოჩნდა, ქართველები მონასტერში ყოველგვარ უფლებებს, უპირველესად მფლობელობისა და მართვის უფლებებს, კარგავდნენ, რადგან ბერძენები ყოველმხრივ ავიწროებდნენ და უპირისპირდებოდნენ. მონასტრის მდგომარეობის გამოსწორება თითქმის შეუძლებელი იყო, მიუხედავად მეცნატების მიერ გაღებული შესანიშნავისა. ათონის მონასტრის აღაპთა წიგნის რამდენიმე მოსახსენებელი გვამცნობს, თუ რა მძიმე მდგომარეობაში ჩაიბარა მამა პავლემ მონასტერი. აღაპი №165 მოგვითხრობს მამა პავლეს აღმშენებლობითი და სამეურნეო საქმიანობის შესახებ. ე. მეტრეველმა აღაპის საფუძველზე თვალსაჩინოდ აღწერა და შეაფასა მისი დამსახურება ათონის მონასტრის წინაშე. მან ისინი პირველ ათონელ წმინდა მამებს შეადარა:

მისი გასაოცარი ენერჯია, პიროვნული ძალა, საქმიანობის მასშტაბურობა, დაუკლებელი მიზანსწრაფვა აღდგინა მონასტრის წარსული დიდება – ყოველივე ეს მოგვაგონებს პირველ ათონელ ქართველ მამათა მონუმენტურ ფიგურებს (მეტრეველი 1998: 94).

ათონზე ჩასული ნიკოლოზ გულაბერისძე მცირე ხანში ამოუდგა წინამძღვარს – მამა პავლეს და მასთან ერთად იზრუნა მონასტრის გადასარჩენად. მათი ერთობლივი მოღვაწეობა საწინდარი გახდა გარანაგებული მონასტრის აღორძინება-აღდგენისათვის, სამწიგნობრო საქმიანობის განახლებისათვის. მართლაც, მამა პავლესა და ნიკოლოზ გულაბერისძის თანამოღვაწეობის შედეგად აღორძინდა ქართულთა საიამაყე-ივირონის მონასტერი. მამა პავლესა და ნიკოლოზ გულაბერისძის ერთობლივი მოღვაწეობის, მათი საქმიანობის მჭიდრო კავშირის შესახებ მოგვითხრობს მამა პავლეს მიერ ნიკოლოზისათვის განწესებული ალაპი №105/144. ალაპის ტექსტი „აქტებიდან“: „№ 105 სექტენტური პირველი, ალაპი არს ჭყონდიდელისა გაზრდილისა ნიკოლოზისა [გულაბერისძის] (განგება ნ. 144-ში, 1178-1184)“ (აქტები, 2008: 11). ეს ალაპი ის ძირითადი წყაროა, რომელიც ათონზე ნიკოლოზის მოღვაწეობას გვაცნობს. მან აღადგინა „მთავარანგელოზთა ეკლესია მოხატვით, გამოჭიქვით, დაჭრულებით, გალავნის ერთ-ერთი კუთხე კოშკად („ბურღოდ“) „ალამაღლა“ (მეტრეველი 1998: 101). მანვე შეადგინა თამარ მეფის სახელზე დადებული ორწვერი ალაპი, რომელიც, როგორც ე. მეტრეველმა აღნიშნა, სამეფო ალაპის პირობაზე საკმაოდ ღარიბია, რასაც მკვლევარი თამარის მიერ გაგზავნილი ევლოგიის სიმცირით ხსნის: თამარის პირველი ევლოგია – 20 დუკატი და 2 დიდი სტავრა – ათონიდან საქართველოში საგანგებოდ მოვლენილმა მოკალმასე ბერებმა ჩაიტანეს, მეორედ – ნიკოლოზ გულაბერისძემ 20 ჰერპერა ჩაიტანა. ნიკოლოზის ხელით შესრულებული ალაპის განწვივ მიწაწერში იკითხება: „მას [თამარს] სხუაჲცა უფროსი განწესა ამის მონასტრისათვის, უკუეთუმცა ჰავთა ღორთა კაცთა არა დაეკლო“ (მეტრეველი 1998: 101). აქ არაა დასახელებული, თუ ვინ იყვნენ ეს ადამიანები. რაც შეეხება ალაპისათვის შეუფერებელ, უხერხულ გამოთქმას „ჰავთა ღორთა კაცთა“, მას ახსნა უნდა მოუძებნოს. ნიკოლოზის მიერ თამარის ალაპის საკუთარი ხელით ჩატანა და მონასტრისათვის გადაცემა განაპირობა მისმა დამოკიდებულებამ გიორგი მესამისა და თამარისადმი, იგი მთელი თავისი მოღვაწეობით სამეფო იდეოლოგიის მომხრე, მეფეთა ინტერესების დამცველი და მათი ერთგული იყო. ნიკოლოზსვე გადაუცია მონასტრისათვის აბულასან ქუთათელის მიერ გაგზავნილი ევლოგია 40 ჰერპერა. თუ ვინ უნდა ყოფილიყო აბულასანი, ცნობილი არ არის. ნ. ბერძენიშვილის აზრით, იგი სასულიერო პირი არ უნდა იყოს, რადგან მას ჰქმევია „წმინდა არაბულ-მუსლიმური სახელი“ (ბერძენიშვილი 1967: 320-321). მისივე შეხედულებით:

ეს აბულასან ქუთათელი ვილაც დიდი კაცია. ეს იქითგან ჩანს, თუ ვისი ხელით ჰგზავნის იგი შესანიშნავ მონასტერში. ნიკოლოზ გულაბერის ძეს, პატრიარქობითგან გადამდგარს თამარ დედოფლისა და აბულასან ქუთათელის შესანიშნავი მიაქვს ათონს (ბერძენიშვილი 1967: 320-321).

ათონის ალაპებში მოხსენიებულ თამარ დედოფალთან დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოითქვა განსხვავებული შეხედულებაც (სარგის კაკაბაძე, 1966; ჩიკვაძე, 2009: 225-226), რომლის მიხედვით, აქ ეჭვს იწვევს თამარ მეფის ტიტულატურა და ალაპში დასახელებული თამარ დედოფალი თამარ მეფე არ უნდა იყოს, იგი უნდა იყოს მემთ დამამუშებლის ასული თამარი, რომელიც შირვანის შაჰზე იყო გათხოვილი და რომელმაც დაქვრივების შემდეგ საქართველოში დაბრუნებულმა თიღვის ტაძარი ააგებინა. ვფიქრობ, რომ საკითხი დაზუსტებას კიდევ ერთხელ მოითხოვს. დავიმოწმებ „ივირონის აქტების“ გამოცემიდან ორი ალაპის ტექსტს, რომლებშიც თამარი დედოფლად მოიხსენიება: „ალაპი № 95, თუესა ივლისსა კე [25], ალაპი არს თამარ დედოფლისაჲ (თანამეფე 1178 წლიდან, მარტო მეფობდა 1184-1213 წწ; განგება ნ. 153-ში; ნიკოლოზ გულაბერისძის ხელი, 1178-1184)“ (აქტები, 2008: 10):

ალაპი №153. თუესა ივლისსა კე [25]... განგწესებია თამარ დედოფლისადა (1184-1213) ალაპი, რამეთუ ოდეს კელინი დაგუწუნეს და [ივირონის] მონაზონნი აღმოსავლეთს გაგზავნენით, თამარს მოეცა ევლოგიაჲ კ [20] დუკატი და ორნი დიდნი სტავრანი, რომელნი წარ-ოცსა დრაჰკანსა სჯობდეს, და კულად ნიკოლოზ გულაბერისძემან მოეცა მისივე კ [20] ჰერპერაჲ რუხსა ნარქდომილისა შესაკაზმავად და ნისქვლისა და ბოსტინისა შესაქმნელად... მას სხუაჲცა უფროსი განწესა ამის მონასტრისათვის, უკუეთუმცა ჰავთა ღორთა კაცთა არ დაეკლო (ნიკოლოზ გულაბერისძის ხელი, 1178-1184 წწ.) (აქტები 2008: 17).

ს. კაკაბაძის მოსაზრებით, თამარი მეფედ კი არ იწოდებოდა, არამედ დედოფლად. ეს თვალსაზრისი განავითარა ე. ჩიკვაძემ, რომლის ვარაუდით, იქნებ ალაპებში ნახსენები თამარი მართლა დავითის ასულია და არა თამარ მეფე. მანვე აღნიშნა, რომ ამ ალაპებში ნიკოლოზი მარტივად, მხოლოდ სახელით მოიხსენიება. ამიტომ დასვა კითხვა, ხომ არ უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი ჯერ არ იყო კათალიკოსი? „ნიკოლოზ გულაბერისძე ყველგან (ალაპებში) იხსენიება მაჩვივად, სახელით. ხომ ახ უნდა ვივარაუდოთ, ხომ იგი ჯერ არ იყო კათალიკოსი?“ (ჩიკვაძე, 2009: 226. ხაზგასმა ავტორისაა. ნ.ს.). მანვე ყურადღება გაამახვილა მ. საბინინის „საქართველოს სამოთხის“ გამოცემავზე დართულ მითითებაზე, რომელიც მ. საბინინს ეკუთვნის: „სვინაქსარი ესე კათალიკოს ნიკოლოზ პირველისაგან 1160 წელს შედგენილ არს ძუელით მატიანეთაგან“ (საბინინი 1882: 117). მკვლევარი აღნიშნავს, რომ უცნობია, თუ რას ემყარება მ. საბინინის თვალსაზრისი. იგი წერს: „თუმცა, ასეთი დათარიღება გვაფიქრებინებს, რომ შესაძლოა გულაბერისძე იყო ორჯერ საბერძნეთში (მოსაზრებას საბერძნეთში საკითხავის დაწერამდე ყოფნის შესახებ ბერძენთა ნათესავის, მისი ხასიათისა

და წეს-ჩვეულებათა შესახებ მსჯელობაც განგვიმტკიცებს...), ან თარიღი მისი საბერძნეთში ყოფნის შესახებ მცდარია“ (ჩიკვაძე 2009: 228).

ამ თვალსაზრისის გახიზნვა გაჭირდება, რადგან თამარი მეფედაც იხსენიება და დედოფლადაც, რის გამოც ეს იმის საბუთად ვერ გამოდგება, თუ ვინ შეიძლება ვიგულისხმობთ თამარ დედოფალში, თამარ დავით აღმაშენებლის ასული თუ თამარ მეფე, გიორგი მესამის ასული. საამისოდ თუნდაც თამარ მეფის ჯვრის ნარჩურის დამონებაც კი საკმარისი იქნებოდა, რომელშიც თამარ გიორგი მესამის ასული იხსენიება როგორც მეფე და დედოფალი: „ძელო ჭეშმარიტო, ძალო ჯუარისაო, შენითა წინააზროდითა ყოვლადვე შემწე და მფარველ ექმენ მეფესა და დედოფალსა თამარს“ (ქრონიკები, 1892: 269). ამ ნარჩურის შემცველ ჯვარს თამარ მეფე ატარებდა. რაც შეეხება ნიკოლოზ გულაბერისძის ათონზე ორჯერ ყოფნას, დოკუმენტურად არ ვიცით, თუმცა, ვარაუდის დამწებება შეიძლება. მაგრამ ეს ვითარებას არ ცვლის, რადგან ივირონის ალაპები ნათლად მონიშნა ნინამძღვარ პავლესა და ნიკოლოზის ერთდროულად მოღვაწეობას ათონზე (მეტრეველი 1998: 174; აქტები, 2008: 16), რაც შესაძლებელი იყო XII საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს, როდესაც ათონის ქართველთა მონასტერში კელიები გადაინვა და ნიკოლოზმა გადაწყვიტა ათონზე წასვლა იქაური ვითარების გამოსასწორებლად. საინტერესოა ისიც, რომ ალაპებში ნიკოლოზ გულაბერისძე მხოლოდ სახელით მოიხსენიება და არა კათალიკოსის ტიტულით, რაც, ვფიქრობ, სავსებით ბუნებრივია, რადგან ივირონის მონასტერში ყოფნისას იგი აღარ იყო კათალიკოსი, უკვე გადამდგარი გახლდათ და, ცხადია, კათალიკოსის ტიტულით არც უნდა მოხსენიებულყო. მის მოსახსენებლად შეიძლებოდა გამოყენებულიყო „კათალიკოსყოფილი“, მაგრამ ეს არ დასტურდება. ისიც მნიშვნელოვანი ფაქტია, რომ ალაპის მიხედვით ნიკოლოზი სვიმონ ჭყონდიდელის გაზრდილია. დავიმონნებ მთელ ალაპს:

№144. სვედენბერსა ა[1], ... განწესეთ პანაშვიდი ნიკოლოზს [გულაბერისძეს], სვემონ ჭყონდიდელისა გაზრდილსა, მამამან პავლე და ყოველთა ძმათა. ვინათგან მოინა წმიდასა ამას უდაბნოსა, დიდი ერთგულობა და გულმოდგინება აჩუნდა ამას ადგილსა ზედა, რამეთუ ეკლესია მთავარანგელოზთა ალაშენა ყოვლითურთ მოხატვით, გამოჭიქვით, დაჭრულვით; და მერმე, გარეთსა ლაკუსა დამართვით, იგი კუთხი ბურღოდ აღამაღლა, რამეთუ დია მდაბალი იყო, და სხუად შემოსწირა ეკლესიასა პერპერად კდ [24]; ამის ყოვლისათვის განგვწესებია სვედენბერი პირველი, რამთა ყოვლითა გულმოდგინებითა გარდაიჭდებოდის - მწუხრსა ლოცვითა, ხილითა და კრასოვლითა და სამხრთა ფაშისწრვითა და ძმათა ტრაპეზის დია წუგეშისწყემითა; და ვინცა უდებ ყოს ესე განწესებული ჩუენი, თანამდებ არს სასჯელსა და გენიასა, და აღმასრულებელთა ზედა კურთხევად იყოს საუკუნოდ. ქ. ამაწვე, ძმამან ჩუენმან ნიკოლოზ, ამასვე სვედენბერსა ერთსა დანესებულისა პანაშვიდისათვის მოსცნა ეკლესიასა ჩუენსა მურტუკი, ნასყიდი პერპერად იე [15] და უღელნი ჭარნი, ნასყიდნი პერპერად ზ [7] ... 1183/1194 წწ. მახლობლად) (აქტები 2008: 16).

უთუოდ უნდა აღინიშნოს ის მნიშვნელოვანი ფაქტი, რომ ათონის მონასტრის საალაპე წიგნში, რომლის შედგენა X საუკუნის 80-იან წლებიდან დაიწყო და XII საუკუნეში გადაინერა, ხოლო ალაპები შემდეგშიც იცვებოდა, შემონახულია ნიკოლოზ გულაბერისძის ხელით დანერვილი რამდენიმე ალაპი. მათ შორისაა იოანე მნიგნობართუხუცესის სახელზე შედგენილი ალაპი.

ათონზე, ივირონში, მამა პავლეს, მოძღვრის, - ე. მეტრეველი მოძღვარში თვით ნიკოლოზს გულისხმობს, - ე. ი. ნიკოლოზ გულაბერისძეს, დეკანოზისა და მთელი საკრებულოს თანადგომითა და დავალებით შეუდგენია ალაპი №155 იოანე მნიგნობართუხუცესისათვის იმ დამსახურების გამო, რომელიც მას მიუძღოდა ივირონის მონასტრის წინაშე კელიების გადაწვის შემდეგ, რაც იმას ნიშნავს, რომ იოანე მნიგნობართუხუცესს ნიკოლოზის კათოლიკოსობიდან გადადგომის შემდეგაც უჭირავს ეს სახელი. ეს ფაქტი იოანესა და ნიკოლოზის ერთიერთადამოკიდებულებას და მათ შორის თბილ, მეგობრულ ურთიერთობას ნარმოაჩენს. იოანემ მიდრეული ევლოგია შესწირა ათონის მონასტრის: „პერპერად ლიტრამ“ 4 და 1 ოქროს ფარჩა“ (მეტრეველი 1998: 259). ალაპში შეფასებულია იოანე მნიგნობართუხუცესის ღვაწლი და დამსახურება საზღვარგარეთ არსებული ქართული მონასტრების წინაშე, წარმოჩენილია გიორგი მესამის თანამედროვე მნიგნობართუხუცესის სახე, როგორც მეფის პოლიტიკის თანამხრახველისა და თანამოღვანისა. ე. მეტრეველის შეხედულებით, სწორედ ამიტომაც სავსებით ბუნებრივი, რომ იოანე მნიგნობართუხუცესისათვის ალაპის შედგენა ნიკოლოზ გულაბერისძემ იკისრა. მას იგი დაუწერია 1179 წლის ახლო ხანებში, რადგან ნიკოლოზი ათონზე 1178 წელს წასულა. ალაპი განსაკუთრებულად მნიშვნელობისად მიიჩნის ნ. ბერძენიშვილმა, რომელმაც იგი „სრული ალაპის“ სახელიად მიიჩნია (დამონებულია: მეტრეველი, 1998: 323), და ე. მეტროს ფარჩა“ (მეტრეველი 1998: 259). ალაპი საყურადღებოა „განგების მრავალფეროვნებითა და კომპოზიციის სისრულით. ამ თვალსაზრისით მის ანალოგს ვერ ვპოულობთ ვერც ათონისა და ვერც იერუსალიმის საალაპე წიგნებში“ (მეტრეველი 1998: 261).

ე. მეტრეველმა ათონის მონასტრის საალაპე წიგნში იოანე მნიგნობართუხუცესის ალაპი მიიჩნია ერთადერთ ალაპად, რომელშიც ნინამძღვრის შემდეგ მოძღვარია დასახელებული, რაც მის განსაკუთრებულ სტატუსს უნდა ნიშნავდეს, ხოლო აქ მოხსენიებულ მოძღვრად ნიკოლოზ გულაბერისძე უნდა ვიგულისხმობთ. „მოძღვარი, როგორც ჩანს, მისი ოფიციალური სტატუსი იყო ქართველთა მონასტერში. ეს სტატუსი

გულისხმობდა მონასტრის დიდად დამსახურებულ, განსწავლულ და განსაკუთრებული ავტორიტეტის მქონე პიროვნებას, რომელსაც ხელუწიფებოდა ძმობის ნევრთა დამოძღვრა და განსწავლა. ამ რანგის მნივნილოვანი და სულიერი მამა XII საუკუნის უკანასკნელ პერიოდში, მამა პავლეს თანამოღვაწეთა შორის, ათონის ქართველთა მონასტრის საკრებულოში სხვა არავინ გვევლინება, ნიკოლოზ გულაბერისძის გარდა. ამიტომაც მიგვაჩნია იგი ამ ალაპის დამწერად“ (მეტრეველი 1998: 260). ამ ალაპის მიხედვით ნიკოლოზ გულაბერისძე წარმოგვიდგება ფილოსოფიურდ მოაზროვნე და ღრმად დაკვირვებულ მწერლად, რადგან მან იოანე მნივნილოვანთუხუცესის ქველმოქმედების მასშტაბების განსაზღვრისას თეოლოგიური საფუძვლები მოიძია და აღნიშნა, რომ უფალმა დაუნესა ადამიანებს სახე მოღვაწისა, „თუ როგორი უნდა იყოს საუკუნო ცხოვრებისაკენ მარადიული სწრაფვა კეთილმოქმედების გზით, რათა ადამიანები ნათლის შვილები გახდეთ იესო ქრისტეს აღდგომის ჟამს“ (მეტრეველი 1998: 102).

ნიკოლოზ გულაბერისძე მამა პავლეს მხარში ედგა ათონის ქართველთა მონასტრისათვის მიძიმე პერიოდში და როგორც კი ვითარება გამოსწორდა, იგი იერუსალიმის გზას გაუდგა, რაც საქართველოდან წასვლისას ჰქონდა ჩაფიქრებული. მიუხედავად იმისა, რომ ნიკოლოზ გულაბერისძე იერუსალიმში დიდხანს არ დარჩენილა, წმინდა ქალაქში მის ხანმოკლე მოღვაწეობას იერუსალიმური სამონასტრო დოკუმენტები ნათლად წარმოაჩენს და აჩვენებს, რომ კათოლიკოსოფილი წმინდა მინაზეც დაუღალავად და გულმოდგინედ იღვწოდა. მან იზრუნა, რომ თავისი სამეურნეო და სააღმშენებლო საქმიანობით მოეწესრიგებინა იერუსალიმის ქართული საგანგებოს მდგომარეობა. ჰვარის მონასტრის ალაპთა ნიგნში ნიკოლოზ გულაბერისძისათვის განკუთვნილ მოსახსენებელში № 127 აღნიშნულია, რომ ნიკოლოზმა ჰვარის მონასტრის კუთვნილი ვენახი გამოისყიდა, რომელიც მიტაცებული ჰქონდა იერუსალიმის ლათინთა მეფეს ბალდუინ IV-ის (მეტრეველი 1998: 104-106). ყოველივე ეს 1183-1184 წლებით თარიღდება, როდესაც კათოლიკოსოფილი ნიკოლოზი იერუსალიმში იმყოფებოდა.

ამრიგად, 1170 წლიდან ათონის ქართველთა მონასტრის წინამძღვარი მამა პავლე ენერგიულად შეუდგა აღმშენებლობით საქმიანობას, რათა გადაერჩინა ქართული სამონასტრო კომპლექსი, ქრისტიანული კულტურის ერთ-ერთი უმნივნილოვანესი ცენტრი, რადგან ამ დროისათვის ათონის მონასტერი ძველი დროის აჩრდილად იყო გადაქცეული. ათონურ ალაპთა ნიგნის რამდენიმე მოსახსენებელი გვამცნობს, თუ რა მიძიმე მდგომარეობაში ჩაიბარა მამა პავლემ მონასტერი. ამავე ალაპების საფუძველზე ნ. ბერძენიშვილმა, ჟაკ ლეფორმა, ე. მეტრეველმა შეაფასეს მისი დამსახურება ივირონის მონასტრის ისტორიაში, დააზუსტეს მამა პავლესადმი ნიკოლოზ გულაბერისძის თანადგომის დეტალები და შეისწავლეს მათი თანამოღვაწეობა, რამაც მცირე ხნით შეაჩერა ბერძენთა პრეტენზიები ათონის ქართველთა მონასტერთან დაკავშირებით და შეანელა მათი შეტევები. კათალიკოსობიდან გადადგომის შემდეგ ათონზე ჩასული ნიკოლოზ გულაბერისძე მხარში ამოუდგა წინამძღვარს – მამა პავლეს და მასთან ერთად იზრუნა მონასტრის გადასარჩენად. სწორედ მამა პავლესა და ნიკოლოზ გულაბერისძის თანამოღვაწეობის შედეგად აღორძინდა ივირონის მონასტერი. ამის შესახებ მოგვითხრობს მამა პავლეს მიერ ნიკოლოზისათვის განწესებული ალაპი №105/144, რომელიც ის ძირითადი წყაროა, რომელიც ათონზე ნიკოლოზის მოღვაწეობას გვაცნობს.

ნიკოლოზმა შეადგინა თამარ მეფის სახელზე დადებული ორწევრა ალაპი, რომელიც, როგორც მეცნიერებმა შენიშნეს, სამეფო ალაპის პირობაზე საკმაოდ ღარიბია. საყურადღებოა ევლოგიის გამლების დედოფლად მოიხსენიება. ზემოთ აღნიშნა, რომ ათონის ალაპებში მოხსენიებულ თამარ დედოფალთან დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოითქვა ტრადიციული საგან განსხვავებული შეხედულება, რომლის მიხედვით, ალაპში დასახელებული თამარ დედოფალი უნდა იყოს არა თამარ მეფე, არამედ დავით აღმაშენებლის ასული თამარი. ჩვენ სწორედ ამ საკითხების გარკვევას შევეცადეთ წინამდებარე ნაშრომში და მივედით იმ დასკვნამდე, რომ ივირონის ალაპების, სხვა დოკუმენტური წყაროების საფუძველზე საკვებით ნათელია თამარის მოხსენიება როგორც მეფისა და როგორც დედოფლისა. ასევე, ალაპებში ნიკოლოზ გულაბერისძე მხოლოდ სახელით მოიხსენება და არა კათალიკოსის ტიტულით, რაც საკვებით ბუნებრივია, რადგან ივირონში ყოფნისას იგი აღარ იყო კათალიკოსი, უკვე გადამდგარი იყო და კათალიკოსის ტიტულით არც უნდა მოხსენიებულიყო. ისიც გარკვეულია, რომ ალაპთა ტექსტის მიხედვით, ნიკოლოზმა თავად ჩაიტანა თამარის გაგზავნილი ევლოგია, ხოლო მის მიერ ჩატანა და მონასტრისათვის გადაცემა განაპირობა მისმა დამოკიდებულებამ გიორგი მესამისა და თამარისადმი, იგი მთელი თავისი მოღვაწეობით სამეფო იდეოლოგიის მომხრე, მეფეთა ინტერესების დამცველი და მათი ერთგული იყო, რასაც მოწმობს ნიკოლოზის თხზულებებში „საკითხავი სუეტისა ცხოველისა, კუართისა საუფლოძისა და კათოლიკე ეკლესიისა“ დაკული ცნობებიც. მის მიერ შედგენილი ალაპების მიხედვით ნიკოლოზ გულაბერისძე წარმოგვიდგება თეოლოგიურად, ფილოსოფიურად და სახისმეტყველებითად ღრმად მოაზროვნე პიროვნებად, დაკვირვებულ, გამოცდილ მწერლად.

დამონებანი

ბერძენიშვილი 1967: ნ. ბერძენიშვილი. ათონის კრებულის რედაქცია, წიგნში: ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, თბილისი.

გულაბერისძე 2007: ნიკოლოზ გულაბერისძე. თხზულებანი, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ნესტან სულავამ, თბილისი.

კაკაბაძე 1966: ს. კაკაბაძე. შოთა რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი, თბილისი.

ლეფორი 2007: ჟაკ ლეფორი. ივირონის მონასტრის ისტორია XI საუკუნის შუა წლებიდან 1204 წლამდე. წიგნში: ივირონის აქტები, საუკუნის შუა წლებიდან 1204 წლამდე, დიპლომატიკური გამოცემა, ჟაკ ლეფორი, ნიკოლოზ ივონომიდიძის, დენის პაპახრისანთუ ვასილიკი კრავარისა და ე. მეტრეველის თანაავტორობით, II, XI, თბილისი.

მეტრეველი 1998: ე. მეტრეველი. ათონის ქართველთა მონასტრის სალაპე წიგნი, თბილისი.

საბინინი 1882: მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, პეტერბურგი.

ქართლის ცხოვრება 1959: ქართლის ცხოვრება. II, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისი.

ჩიკვაიძე 2009: ე. ჩიკვაიძე. ნიკოლოზ გულაბერისძის „სვეტიცხოვლის საკითხავი“ და წმინდა ნინოს ცხოვრება, კრებული „წმინდა ნინო ცხოვრება და ქართლის მოქცევა“, ლიტერატურის ინსტიტუტის მეგზური, თბილისი.

ჯავახიშვილი 1977: ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თხზულებანი VIII, თბილისი.

ჯავახიშვილი 1982: ი. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი პირველი, თხზულებანი, VI, თბილისი.

ჯავახიშვილი 1983: ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, II, თბილისი.

ჯავახიშვილი 1984: ი. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი მეორე, თხზულებანი, VII, თბილისი.

NIKOLAZ GULABERISDZE'S ACTIVITIES ON MT. ATHOS AND AT CROSS MONASTERY IN JERUSALEM

Nestan Sulava

On the basis of authentic sources the paper represents activities of eminent Georgian ecclesiastic Nikoloz Gulaberisdze on Mt. Athos and at Cross Monastery in Jerusalem.

After resigning from the cathedra of Catholicos in 1177 Gulaberisdze linked his activities to Ivroni – Georgian monastery on Mt. Athos. He came there in 1178. Right away after his coming Nikoloz Gulaberisdze began supporting the Abbot of the monastery Paul in restoring the monastery. In result of their joint activities the monastery began functioning normally and the writing activities renewed. The evidences on joint efforts of Nikoloz Gulaberisdze and Abbot Paul are given in special commemorative record (№105/144) compiled by Paul. The author displays many facts concerning the joint activities of Abbot Paul and Nikoloz Gulaberisdze. Gulaberisdze's journey to Jerusalem also is described with due insights. In Jerusalem Gulaberisdze took care for Georgian monasteries.